

Країна тисячі привітань

Народ Ірландії з давніх-давен славиться красномовством, хистом до живої розповіді, дотепного жарту, влучної репліки. Не випадково саме ірландська земля породила таких неперевершених майстрів парадоксу й афоризму, як Оскар Вайльд чи Джордж Бернард Шоу. Жителі Країни тисячі привітань (така одна з поетичних назв Ірландії) вважають, що не годиться «тримати свого язика у себе за поясом», дарма що «часто за свій язик розбитим носом платимо». Найкраще цю національну рису підсумовує ірландський же таки афоризм: «Якби розмова була сукном, його б кожному ірландцеві на одязу вистачило», ба навіть більше того: «Якби війни велися словами, Ірландія правила б світом», — хоча, звісно, і те

правда, що «чим менше сказано, тим легше виправиться».

Щедра гра уяви, феєрверк образів і порівнянь, уміння обіграти комізм ситуації і моменту, легкість переходу від буденного до піднесеного, від прозаїчного до фантастичного великою мірою притаманні різним жанрам ірландського фольклору: легендам і пісням, казкам і прислів'ям. Ці багатства своєї словесної творчості ірландський народ дбайливо беріг у найтяжчих випробуваннях і знегодах, що на них доля Ірландії ніколи не скупилася.

У X сторіччі — це набіги вікінгів на береги острова, починаючи з XII сторіччя — безнастанні навали англосаксів, аж до остаточного завоювання Ірландії у середині XVII сторіччя і подальших двохсот років чорних лихоліть країни.

Ірландці втратили землю, яку було віддано прибульцям з Англії та Шотландії, тисячі тисяч їх втрачали саму

батьківщину, виїжджаючи в еміграцію. Ірландці майже втратили свою мову, змушені в переважній більшості перейти на англійську, — були часи, коли вживання ірландської мови прирівнювалося до державної зради. Але нескореним і нездоланим залишився волелюбний дух народу: від покоління до покоління передавалась естафета боротьби і зброєю, і словом.

Переймаючи англійську мову, ірландці вносили в неї чимало кельтського — у будову фрази, в ідіоматику, ритмомелодику тощо. Сучасна англійська мова в Ірландії сформувалась у такий самий рівноправний варіант англійської літературної мови, як і американський або австралійський. І творчість цією мовою — як народна, так і писемно-літературна — становить органічну частку загальноірландського словесного мистецтва.

Перші записи зразків народних речень, образних словосполучень,

усталених порівнянь збереглися з найперших віків існування писаного ірландського слова. Ці прислів'я давньоірландською мовою трапляються чи то десь на берегах духовних писань, чи то в текстах саг і легенд або й законодавчих трактатів. Наприклад, у «Напученні Кормака Довгобородого синові» (твір виник понад тисячу років тому) читаємо: «Не приятелюй з королем — не заводься з божевільцем — не май діла з мстивим — не змагайся з можновладцем — рукою колеса не зупиниш — моря не присилуєш — в оселі справедливості пустощам не місце — на бенкеті не журись — з розумного не насміхайся — злостивість до добра не доведе — не жадай колотнечі» і т. д., і т. д. Народні прислів'я вже тоді охоплювали різноманітні галузі життя і проникали навіть у поезію.

З плином віків поповнювався і збагачувався паремістичний фонд Ірландії. Знаходили в ньому вияв і радощі й турботи повсякденного життя,

і соціально-етичні погляди народу, і грікі травми історії — братовбивчі міжплемінні чвари, відсутність єдності між ірландцями («Хто хоче порізнити Ірландію, той думає лише про себе»), підступність загарбників («Трьох треба стерегтися: копит коня, рогів бугая і посмішки сакса»). Або ось, здавалося б, така банальна істина — бажання жити і вмерти на землі батьків. Але для ірландців, яких засилали на довічну австралійську каторгу за участь у вивольній боротьбі, яких голод і злидні гнали освоювати американські прерії і канадські степи, — для них ця істина набувала особливо болюче відчутної реальності. Тож і зрозумілішим став, скільки чуття вклав, може, той самий ірландський невільник чи каторжник у свої ностальгійні слова: «Хай зійде на нас ласка Господня, і хай буде даровано нам померти в Ірландії!». Під час «великого голоду» 1840-х років в Ірландії вимерло до третини населення; хто хотів вижити, радий був

будь-якій тяжкій роботі. От і йшли масово ірландські нуждарі на будівництво англійських залізниць. А для нащадків лишилося прислів'я про те, як їм там працювалося: «Під кожною шпалою в Англії лежить по ірландцю».

В ірландських прислів'ях позначилися також особливості природи й клімату країни. Приміром, давнє прислів'я «Хвали брід, коли його знайшов» наче суперечить іншому, відомому багатьом народам, та й самим ірландцям, — «Хвали брід, коли ним перейшов». Але насправді в ньому бачимо відгомін тих далеких часів, коли мостів в Ірландії ще не знали, і брід через незліченні річки та болота був єдиною сполучною ланкою між різними районами. Доволі багато в Ірландії, острівній країні, прислів'їв, пов'язаних з морем («Море дало, море й забрало»).

Жвавистість і барвистість вислову, експресія, парадоксальна вигадливість, каламбурність («Жени щодуху, а як

упадеш, не гай часу на вставання — мчи далі»), обігрування вдаваної логічної суперечності («Він не жмикрут, а просто хоче все загребти»), усміх на повному серйозі («Там були тільки проповідник і пастор, але гаманця мого не стало») — часто-густо невід’ємні риси ірландських прислів’їв та приказок. Оця життєствердність ірландських прислів’їв, насиченість здоровим гумором поряд з тверезим самокритицизмом, — може, найсимпатичніша їх прикмета, і до того ж надзвичайно цінна. Цей народний гумор залишився неприборканим, бо ж і справді, як твердить ірландське прислів’я: «Від горя нема ліків, як тільки під ноги його збити».

Але незалежно від того, чи бринить в ірландському прислів’ї сміх, чи видна бодай усмішка «примруженим оком», у ньому вдало поєднуються конкретність мислення й образотворчості з глибоким узагальненням («Люди живуть один у одного в тіні») і проступає діалектична

спостережливість («Найкращий спосіб завести приятелів — частіше стрічатись, найкращий спосіб їх утримати — рідше бачитись»).

Оригінальну частину ірландських паремій становлять так звані тріади, «троїсті прислів'я», побудовані за принципом: «троє найкращих...», «троє найгірших...», «троє, яких треба стерегтись...» тощо.

Це цілий окремий піджанр в прислів'ях Ірландії. Загалом для світового фольклору прислівні тріади не дивина, однак помітного розповсюдження вони ніде у світі не набули — окрім Ірландії та ще Уельсу, де живуть валлійці, етнічні родичі ірландців-кельтів. Про причини надзвичайного у свій час поширення ірландських прислів'їв-тріад різно висловлюються фольклористи, але одне певне, що започаткувалася ця традиція ще в дохристиянській Ірландії. У найкращих своїх взірцях тріади — винахідливий уявою і глибинний думкою підрозділ народної творчос-

ті, зокрема у тих випадках, коли відкривають цікаві аналогії, вказують на спільність начебто несумісних явищ, коли третій елемент тріади містить несподіваний логічний або й алогічний поворот («Три різновиди чоловіків, що не розуміють жінок: молоді, старі й середнього віку»; «Троє, що ніколи не знають спочинку: крутий водоспад, відро і нечистий з пекла»; «Троє найвеселіших на світі: у кішки кошеня, у кози козеня і молода вдова»).

Як і в інших народів, в ірландців є сотні, так би мовити, «інтернаціональних» прислів'їв (скажімо, давньоірландське: «Дарованому коневі зубів не лічать» — має дослівні відповідники чи не в усіх європейських мовах). Найбільше таких спільних прислів'їв у споріднених кельтських мовах — особливо у гельській (мові шотландських горян-гелів) та валлійській. Інколи ця спільність — наслідок давніх запозичень, у першу чергу з латини. До таких універсально вживаних прислів'їв ірландці

люблять додавати емоційні, часом іронічно-гумористичні коментарі («Врода — це тільки зверху, але ж ніхто не хоче втопитися»).

Звивистим і трудним був шлях ірландської народної афористики до сучасності. Тривалий процес масового переходу ірландців на англійську мову супроводився й активним перевтіленням ірландського фольклору — у тому числі й прислів'їв та приказок, якими так щедро послуговуються у своєму повсякденні прості ірландці, — у новій мовній оболонці. При цьому нерідко ірландські прислів'я знаходили для себе в англійській мові досконалу художню форму, зберігали оригінальний колорит, образність, структуру, багатючий звукопис, властиві колишньому першотворові. Проте не обійшлося і без втрат — і якісних, і кількісних (адже ірландська та англійська мови належать до дуже далеких мовних груп). «Жодна країна у світі не відірвана так від свого минулого, як

Ірландія» — з гiркотою констатував у цьому зв'язку Френк О'Коннор, видатний iрландський прозаїк i інтерпретатор давньої iрландської поезії англійською мовою.

Варто нагадати, яку неоціненну роль відіграв i відіграє художній переклад у національному відродженні Ірландії ХІХ–ХХ сторіч як міст між минулим i сучасним рідного народу, що пов'язує обірвані традиції, єдне покоління. Так i прислів'я та приказки, цей наймініатюрніший i найжиттєвіший жанр фольклору — поряд з іншими його жанрами — стали своєрідними зв'язковими між різними епохами в житті народу Ірландії.

Перша друкована добірка iрландських прислів'їв з'явилася тільки 1831 року в Лондоні (друкувати книжки iрландською мовою взагалі довгий час заборонялося). Зате в наступні півтора сторіччя розгорнулася досить плідна робота на ниві iрландської фольклористики. Цілий ряд збірників прислів'їв

та приказок видано уже в ХХ сторіччі, серед них і такі, що налічують по кілька тисяч одиниць.

Проте більш-менш повного зібрання народної афористики різних періодів і з різних регіонів країни (в тому числі й з англійської мови Ольстеру з її локальними відмінностями) досі поки що немає, а видання ірландською мовою найчастіше виходять без паралельних англійських текстів. Звідси ясно, як ще багато треба попрацювати дослідникам і популяризаторам ірландських прислів'їв, щоб повернути народові його ж таки духовні цінності, щоб слово справді було «тривкіше над усі скарби світу».

Переважна більшість вміщених у нашій збірці прислів'їв походить з ірландської мови; майже всі вони вживаються нині й по-англійському. При доборі їх перевагу віддано більш самобутнім, колоритнішим зразкам прислів'їв, — таким, що виражають

загальнолюдський досвід у національному освітленні.

Переклад здійснено в основному за такими джерелами: «Збірник ірландських прислів'їв» (Дублін, 1922), «Прислів'я та приказки Ірландії» (Дублін, 1978), «Перлини ірландської мудрості» (Дублін, 1980), «Прислів'я різних народів» (Лондон, 1938), «Гумор Ірландії» (Лондон, 1894), «Тріади Ірландії» (Дублін, 1906).

Ростислав ДОЦЕНКО

Доброго вчинку не відкладай

Як хапаєш свиню,
то за задню ногу.

Правда і тоді стоїть, як усе впаде.

Істина говорить,
навіть коли язик неживий.

Істина гірка, але ніколи не ганебна.

Бува й так, що правда гірка,
а брехня смаковита.

Перше справедливість,
потім великодушність.

В домі правосуддя
веселощам не місце.

За мир варто й заплатити.

Нема краще як замирення.

Краще мир, ніж навіть легка війна.

Краще червоне вино,
ніж червона кров.

Краще скінчити бенкет,
ніж почати бійку.

Краще хвилина перемовин,
як тиждень бійки.

Не кукурікай,
поки не вийшов з лісу.

Ліпше долоню терпіти,
ніж кулака уздріти.

Не бий, поки не припече.

Краще битись і програти,
ніж зовсім руки не піднімати.

Той, хто б'ється й утікає,
завтра знов до бійки встряває.

Дужий може, коли хоче,
слабосилий — коли випадає.

Найдовше живе не найдужчий.

У кого найтвердіша вдача,
до того найчастіш і сікаються.

Де сила видніє, там вона і міцніє.

Сильна воля м'язам не піддатна.

Піднімають зайця малі собаки,
а беруть великі.

Один — ще не військо.

Краще добрий відступ,
ніж погана оборона.

Спритність краще від сили.

Сила не вічна.

І найбільша війна кінчається миром.

Сміливець ніколи
не розгублюється.

Відважний рідко програє.

Ти сміливець,
як ніхто твого страху не знає.

Один сміливець —
це вже більшість.

Сміливий, як Фіни Маккул
(герой ірландського епосу).

Кожен пес хоробрий
під своїм порогом.

Жвавий, як торба бліх.

Часом щоб жити,
треба більшої хоробрості,
ніж щоб умерти.

Тином обгородився,
то й сусіди добрі.

ЗМІСТ

Країна тисячі привітань. <i>Ростислав Доценко</i>	5
Доброго вчинку не відкладай	19
Той ще не бідний, хто має світло в очах і силу в ногах	75
Що у кістці, те й у мозку	107
Кожна пташка така, як вона росла. . .	155
Говори мало, та добре.	193
Тріади	207